

Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordításoktatásban (második rész)

Kohn János

4. Párhuzamos szövegek számítógéppel segített vizsgálata

4.1. Párhuzamos szövegek elemzése a Microconcord segítségével

A 90-es évek elején, a Berzsenyi Dániel Tanárképző Főiskola EECALL Központjában (Eastern European Computer Assisted Language Learning Centre) rendezett nyári tanfolyamokon brit szakemberek (Tim Jones, Gordon Burgess) több konkordancia-workshop-ot tartottak. Ennek nyomán kezdődött meg a főiskolán a számítógépes szövegelemző munka a *Microconcord* nevű egynyelvű konkordanciaprogrammal. Először rövid irodalmi szövegeket vizsgáltunk a szókincs (ill. szómezők) és tematikus szerkezet viszonyának szempontjából. Megpróbáltuk feltárni a nyelvi szerkezetek (pl. passzív szerkezetek) és ezek funkciója közötti kapcsolatokat, hogy a diákok számára nyilvánvalóvá váljon: a lexika és a szintaxis nem határolhatók el élesen egymástól (Kohn 1994: 80).

Az 1994-es tanév tavaszi félévében került sor az első olyan foglalkozásokra, ahol diákok a *Microconcord* segítségével hasonlították össze és elemezték (adott szempontok alapján) német nyelvű eredeti szövegeket és ezek magyar fordításait. Arról a háromnapos szemináriumról, amelyet az aberdeeni egyetemen tanító kollégámmal, Gordon Burgess-szel közösen szerveztünk fordítást tanuló diákok számára, már született részletes beszámoló (Burgess 1996). Most csak néhány olyan kérdésre szeretnék röviden kitérni, amelyek a vizsgált problémakör szempontjából fontosak.

A résztvevők W. Borchert *Die Hundeblyme* című elbeszélését és annak magyar fordítását hasonlították össze, és az összeállított konkordanciák alapján megpróbálták a két szöveg feltűnő lexikális és grammatikai sajátosságait, az esetleges fordítási törvényszerűségeket, valamint a hiányzó kategóriák kompenzációs lehetőségeit feltárni úgy, hogy feljegyezték, majd megbeszélték a két érintett nyelv azonosságait és különbségeit, valamint a fordítói megoldásokat. A résztvevők párokban dolgoztak, minden pár két képernyő előtt (egyiken a német, másikon a magyar szöveggel). A munka során a résztvevők szabadon kommunikálhattak, megoszthatták egymással megfigyeléseiket és véleményüket. A kísérlet eredményeként a diákok többek között felismerték, hogy sok

Megjegyzés: A szerző német nyelvű tanulmányának rövidített változata. A fordítást Zimmermann Claudia és Horváth Zsuzsa készítette. A tanulmány első része a *Fordítástudomány* I. évfolyamának 1. számában olvasható: Kohn János: *Párhuzamos szövegek számítógéppel segített elemzése a fordításoktatásban* (első rész) 67–79.

esetben a két nyelv struktúrái és funkciói nem izomorfok. Pl. a magyarban nincsenek szilárd, grammatikailag megjelenített passzív alakok, így amennyiben a mondatban a cselekvő nem hangsúlyos, ezt a magyar nyelv más eszközökkel fejezi ki, általában a többes szám 3. személy segítségével. Ugyancsak ebbe a problémakörbe tartozik a *man* határozatlan névmás rendszeres visszaadása a magyar *ember* főnévvel.

1 ng kampflös genießt – beginnt	man	abzuschweifen. Das kleine Glück genug
2 en bekannten Ausdruck an, den	man	am treffendsten mit „Saures Grinsen“
3 enn nichts antwortet, ermüdet	man	bald. Man schlägt wohl ein paar Stund
4 ht nicht gewesen wären, hätte	man	bis in die Ewigkeit so trotten können
5 e Sonne gewöhnt hatte, konnte	man	blinzeln erkennen, daß viele so zusa
6 e und ruhiger wurde, erkannte	man,	daá es Menschen waren in blauen, bla
7 uß die Perücke – ich will nun	man	den ganzen Mann so nennen, das ist ei
8 anze Zeit darüber nach, warum	man	die Perücke ins Gefängnis gesperrt ha
9 ,nicht bewegen würde, könnte	man	diese Glatze für eine leblose Perücke
10 anzuekeln – und zwischen die	man	eingelattet ist als Latte ohne eigene
11 ten uns voll Angst. Aber wenn	man	genug Angst in sich hatte und ruhiger
12 ine Glück genügt nicht mehr -	man	hat es satt, und die trüben Tropfen d
13 on ihrer Einbildung genommen.	Man	hätte jeden einzelnen von ihnen so wi
14 iel werden abgeschlossen, und	man	ist dann entweder drinnen oder drauße
15 , hohl und grundlos ist – oh,	man	kann in Situationen kommen, wo man so
16 in blauen, blassen Uniformen.	Man	lief im Kreise. Wenn das Auge das ers
17 sen, zusammen eingesperrt hat	man	mich mit diesem Wesen, vor dem ich am
18 rühren sie nicht. Und nun hat	man	mich mit dem Wesen allein gelassen, n
19 onstwas. Das kommt dann, wenn	man	monatelang kreist zwischen den grauen
20 ck. Aber auf die Dauer – wenn	man	monatelang kampflös genießt – beginnt
21 nte ich mich langsam an mich.	Man	mutet sich so leichtfertig andern Men
22 ab also doch eine Vorsehung –	man	mußte ihr nur mit dem Pantoffel nachh
23 en hinweggeschwemmt wird, daß	man	nachher kaum zu sich selbst zurückfin
24 wahrscheinlich dicke Tür, die	man	nicht zuschlagen kann. Eine häßliche
25 te so selbstverständlich, wie	man	sagt: es regnet – so sagte er: Er ist
26 antwortet, ermüdet man bald.	Man	schlägt wohl ein paar Stunden an Wand
27 flung und Hoffnungslosigkeit.	Man	schreit wohl ein paar Tage seine Not
28 rotteten und tief atmeten wie	man	selbst – siebzig, achtzig Mann viele
29 sie abgeschlossen wird, kann	man	sich vorstellen. Haustüren zum Beispi
30 r vorbeigepfiffen – da bemüht	man	sich schnell, gut zu sein. Und ich gö
31 g im Kreis eine Qual wird, wo	man	sich unter dem hohen Himmel verhöhnt
32 n Menschen zu, und dabei kann	man	sich kaum selbst ertragen. Ich fand m
33 ann in Situationen kommen, wo	man	so von Haß überläuft und über die eig
34 Himmel verhöhnt fühlt und wo	man	Vordermann und Hintermann nicht mehr
35 r ging hinter mir zu. Das hat	man	wohl öfter, daß eine Tür hinter einem
36 ie nie offen war, und von der	man	wußte, daß sie von selbst nicht aufgi

1 t én – talán hetven, nyolcvan	ember.	És egyre körbe – fapapucsaik ritmu
2 r– pitypangot. És aztán ez az	ember,	aki megszokta, hogy puskaport, par
3 atása már megpuhította. Az az	ember.	aki előttem megy, már rég halott.
4 korong lényét, hogy az egész	ember	egyetlen hatalmas orrá válik. És c
5 . De ha már eléggé megtelt az	ember	félelemmel, s megnyugodot egy kics
6 mi mást. Ez következik, ha az	ember	hónapokon át köröz a szürke falak k
7 l, hogy az ajtót becsukják az	ember	mögött – azt is el lehet képzelni,
8 ttem. Másnap reggel egy másik	ember	ment előttem, akinek láttára azonna
9 n rá válasz, hamar elfárad az	ember.	Néhány óráig talán verjük a falat
10 sötétedett. Az előttem haladó	ember	olyan szemérmetlenül magas volt, ho
11 ktam meg lassan önmagammat. Az	ember	olyan könnyelműen rábizza magát ide
12 ant el mellettem, ilyenkor az	ember	sietve igyekszik, hogy jó legyen. É
13 sose lett volna nyitva, s az	ember	tudta róla, hogy magától sose nyíli
14 aját is bezárják, és akkor az	ember	vagy kint van, vagy bent. A lakásaj

A *hatte* alakok nagy gyakorisága, melyek legtöbbször a Plusquamperfekt szerkezetek része, ráirányítja a figyelmet arra, hogy lehetetlen az időbeliséget pusztán alaki megfeleltetésekkel kifejezni, mert a magyarban csak három igeidő létezik (a három idősíknak megfelelően). Ugyanakkor rávilágít arra is, hogy az elveszett szemantikai és stilisztikai értékeket lexikálisan kell kompenzálni.

1 eine milchigen Finger. Sicher	hatte	er die vorstehenden Augen eines Kal
2 Bellen zu reagieren – niemand	hatte	an meiner Entdeckung teilgenommen.
3 d darauf spekulierte ich. Ich	hatte	mich nicht getäuscht. Mein Hinterma
4 verigen Geruch kannte. Sicher	hatte	er – die Perücke – eine milde, müde
5 öllig unmöglich zu machen. Er	hatte	eine impertinente Art aufzufallen.
6 Angleichung an das Tierreich	hatte	nichts von ihrer Einbildung genomme
7 r einer Ohrfeige aus. Und nun	hatte	der Teufel diesen Komiker-Theologen
8 über mich. Am nächsten Morgen	hatte	ich einen anderen Vordermann, der m
9 en er nie sonderlich beachtet	hatte	und der nun soviel Trost war mit se
10 und ich dachte, es wäre Gott.	Hatte	jemand die Tür geöffnet? War ich ni
11 dwebel: Schwächling! Der Wind	hatte	ihre Netze zerrissen, und sie dräng
12 lt. Denn die eingebildete Tür	hatte	sich aufgetan und viele andere dazu
13 wenn man genug Angst in sich	hatte	und ruhiger wurde, erkannte man, da
14 dessen Stimme ich nie gehört	hatte,	von dem ich nur einen muffigen, mo
15 h wieder an die Sonne gewöhnt	hatte,	konnte man blinzeln erkennen, daß
16 dessen Visage ich nie gesehen	hatte,	dessen Stimme ich nie gehört hatte
17 Übersicht über Beine und Arme	hatte.	Ich liebte ihn beinahe – ja, ich b
18 at und feuchte, erregte Hände	hatte.	Es war auch zu unwahrscheinlich, d
19 t, die ich eben erst betreten	hatte.	Die Wände waren so kalt und tot, d
20 te in der Zelle zu haben. Wir	hatten	unsere tägliche Ration Runden mit
21 s den ganzen Tag nichts getan	hatten,	als siebzehn Pfennige für ein Sch
22 ie Träger selbst keine Ahnung	hatten.	Wenn sie auch über seine Blödheit

A produktív szóképzési minták különbségeiből következik (bár itt inkább a Coseriu-i értelemben vett normabeli meg nem felelésekről van szó, mint rendszerbeli különbségekről), hogy az elbeszélés két alapszavának (*Vordermann* és *Hintermann*), melyek egyetlen alakba tömörítve egy valódi „társadalmi modellt” fejeznek ki, ezen jelentésárnyalata a fordításban elvész. A fordítók csaknem minden esetben az *előttünk, előttem stb. menő* és az *utánunk, mögöttem stb. jövő* igeneves szerkezetet használják megfelelőként, ami tipikus megoldásnak tekinthető (a magyar igeneves szerkezetekről, melyek magyar fordításokban gyakoribbak, mint eredeti szövegekben, részletesebben vö. Kohn 1997: 46).

1 t auf die Pantoffeln meines	Vordermannes.	Aber so wie du einem, mit d
2 ht, daß mein Haß auf meinen	Vordermann,	auf die Perücke, hohl und gru
3 iging und ich einen anderen	Vordermann	bekam. Ich verlor meinen Panto
4 ke hassen muß, weil ich ihr	Hintermann	bin. Wenn du dich gerade auf m
5 gen hatte ich einen anderen	Vordermann,	der mich die Perücke sofort v
6 scht. Mein Hintermann, sein	Hintermann,	dessen Hintermann – und so we
7 tändigen. So ist aber jeder	Hintermann	– er sieht nur seinen Vorderma
8 Komiker-Theologen zu meinem	Vordermann	gemacht, und seine Verrückthei
9 . Du mußt mich hassen. Alle	Hintermänner	hassen ihre Vordermänner. Vi
10 nders werden, wenn sich die	Vordermänner	mal nach ihren Hintermännern
11 t und wo man Vordermann und	Hintermann	nicht mehr als Brüder und Mitl
12 ne Beine sehen müssen. Alle	Hintermänner	sehen auf die Beine ihres Vo
13 mich nicht getäuscht. Mein	Hintermann,	sein Hintermann, dessen Hinte
14 weil sie ahnt, daß ich, ihr	Hintermann,	sie hasse. Ja, ich hasse sie.
15 ine Blume – und ließ meinen	Vordermann	so lang und so blöde sein, wie
16 ugnen er – da fühlt er sich	Vordermann.	So ist das in unserm Kreis hi
17 verzieh diesem himmlischen	Vordermann	sogar sein abscheulich nâselnd
18 Vordermänner mal nach ihren	Hintermännern	umsehen würden, um sich mit
19 nn, sein Hintermann, dessen	Hintermann	– und so weiter – alle latscht
20 perlich hinter mir als mein	Hintermann.	Und dann wirst du sehen, wie
21 l verhöhnt fühlt und wo man	Vordermann	und Hintermann nicht mehr als
22 rmann – er sieht nur seinen	Vordermann	und haßt ihn. Aber seinen Hint
23 r sehen auf die Beine ihres	Vordermannes,	und der Rhythmus seines Sch
24 n und haßt ihn. Aber seinen	Hintermann	verleugnet er – da fühlt er si
25 le Hintermänner hassen ihre	Vordermänner.	Vielleicht würde alles ande
26 verdunkelte sich Mein neuer	Vordermann	war so unverschämt lang, daß m

1 égbolt, és amikor az előttünk	menő	vagy utánunk jövő már nem testvér és
2 lanul gyűlölöm ezt az előttem	menő	embert, ezt a Parókát – ó, bizonyos
3 eves érdeklődéssel az előttem	menő	papucsait kezdtem szemlélni. De mint
4 láttam – s felőlem az előttem	menő	oly magas és oly bárgyú lehetett, am
5 ézned. Mindnyájan az előttünk	menők	lábát nézzük, s lépteik ütemét kény
6 j. Mindenki gyűlöli az előtte	menőt.	Talán minden másképp lenne, ha az

1 az előttünk menő vagy utánunk	jövő	már nem testvér és társ a szenvedésb
2 ő, a mögötte jövő, az amögött	jövő	és – így tovább – mind bambán és eng
3 Nem is csalódtam. A mögöttem	jövő,	a mögötte jövő, az amögött jövő,s
4 m. A mögöttem jövő, a mögötte	jövő,	az amögött jövő,s – így tovább – m
5 ykor hátranéznének a mögöttük	jövőkre,	hogy kapcsolatot teremtsenek vel
6 tja, és gyűlöli. De a mögötte	jövőt	megtagadja – mert akkor ő megy elől

4.2. Párhuzamos szövegek elemzése a Multiconcord segítségével

Új lendületet adott a párhuzamos szövegek elemzésének a Lingua-program keretében kifejlesztett többnyelvű konkordanciaprogram, a *Multiconcord*. A nyelvészeti kutatás szempontjából nagyon előnyös tulajdonságokkal rendelkezik, ezek között talán legfontosabb a többnyelvű korpusz **integráltsága**. A program lehetőséget nyújt arra, hogy az összegyűjtött megfeleltetések egy időben mindkét nyelven és adott kontextusukban (mondat vagy szakasz) megjeleníthetők legyenek a képernyőn.

A program kifejezetten szem előtt tartja a diákok igényeit, és hatékonyan alkalmazható mind az egyéni, mind a csoportmunkában, de ugyanígy felhasználható a professzionális fordító segédeszközeként is. A *Multiconcord* három területen alkalmazható nagyon hatékonyan: az idegennyelv-oktatásban, a kontrasztív-nyelvészetben és a fordításban (az elméleti munkában és a fordítás gyakorlatában egyaránt). E területeket szemináriumi munkánk során soha nem akartuk, de nem is tudtuk volna egymástól elválasztani. (További információk-
kal szolgál a *Multiconcord*ról Groß 1996: 49.)

Vizsgálataink empirikus részét három szövegre korlátoztuk: Hawking: *Eine kurze Geschichte der Zeit: Die Suche nach der Urkraft des Universums* (Az idő rövid története), Saint-Exupéry: *Der kleine Prinz* (A kis herceg), Böll: *Die verlorene Ehre der Katharina Blum* (Katarina Blum elvesztett tisztessége). Az eredeti műveket és a korpusz többi nyelvén (angol, francia, olasz, görög és dán) készült fordításaikat a szerzők készséggel rendelkezésünkre bocsátották.

Fordítói szakirányunk diákjai magyar anyanyelvűek, fő szakjuk a német, mint idegen nyelv, ezért fordítói kompetenciájuk fejlesztése szorosan kapcsolódik az idegennyelvi kompetenciájukhoz; esetükben a nyelvi tudatosság és a fordítói tudatosság kedvezően befolyásolják egymást. E diákoknál az egymásnak megfelelő szövegrészek szembeállítása minden esetben csaknem spontán kontrasztív folyamatokat indít el, amelyek során (elsősorban) strukturális és funkcionális eltéréseket állapítanak meg, tudatosítják saját anyanyelvük néhány olyan sajátosságát, amire eddig nem figyeltek. Az izolált megfigyeléseket ezután a törvényszerűségek egyfajta rendszerében lehet összefoglalni. Ez elméleti szempontból is jelentős, és gyakorlati felhasználhatóságát tekintve is fontos (vagy fontos lehet).

Ami a nagyobb terjedelmű kontrasztív vizsgálatokat illeti, amelyek során egész (párhuzamos) korpuszokat hasonlítunk össze (hosszabb távú következtetések levonása vagy statisztikai adatok szerzése céljából), egyetértünk Sinclair fenntartásaival, aki szerint a fordítások nyelvéből inkább a fordításra nézve lehet következtetéseket levonni és nem a nyelv egészére nézve:

Also it is widely held that translated language has characteristics that are to do with the translation and not the language and therefore a corpus of translated text is not a good model of the language as a whole. (Sinclair 1997: 23).

Mint a számítógéppel segített oktatás minden formájában, így a *Multiconcord*-dal való munka során is nagyon fontos a feladat világos meghatározása. (Ensinnger 1997: 223). A kutatási feladat komplexitása jobban motiválja a diákokat, ha pontosan tudják, milyen kérdésekre kell választ találniuk.

4.3. Komplementer területek

Tapasztalataink szerint a három komplementer terület (idegennyelv-oktatás, kontrasztív nyelvészet és fordítás) kölcsönösen segíti egymást különösen a multifunkcionális nyelvi elemek esetén. Ezen elemek helyes fordításához először a diákoknak azt kell tisztázniuk, hogy mi a szóban forgó elem aktuális funkciója és jelentése az idegen nyelvi szövegben. Ezt követi a kontrasztív összehasonlítási folyamat, amelynek során tudatossá válnak a forrásnyelv és a célnyelv közötti strukturális eltérések, illetve a célnyelvi kifejezési lehetőségek. Amikor a diákoknak saját megoldást kell keresniük, amely funkcionálisan és stilsztikailag beleillik a kontextusba, sokszor rendkívül kritikusan szemlélik a létező „professzionális” fordítói megoldásokat, és ez a **kritikus és kreatív megközelítés** nagymértékben növeli mind nyelvi mind pedig fordítói tudatosságukat.

Ezt a megállapítást jól példázza a *werden* ige, amely a németben sokféle strukturális (jövő idő, passzív alak stb.) és funkcionális feladatot (többek között a beszélő álláspontjának különböző aspektusainak kifejezése) lát el. Ezeket a magyar általában más eszközökkel fejezi ki. Ilyen esetekben fontos először a „werden”-szerkezet aktuális funkciójának meghatározása, majd formai és tartalmi magyar megfelelőjének megtalálása, és lehetőség szerint a saját megoldás megadása. S. Hawking *Eine kurze Geschichte der Zeit: Die Suche nach der Urkraft des Universums* című művében a diákok a *Multiconcord* segítségével néhány másodperc alatt kerestek ki (Wild-card w*rd*) és vetettek össze magyar megfelelőikkel minden *werden* szerkezetet (47). Az 1. táblázatban 47 esetből 18-at fogunk bemutatni.

1. táblázat

Német – magyar párhuzamos korpusz

Woher kommt das Universum? <s>Wie und warum hat es begonnen? <s> Wird (1) es enden? <s> Und wenn, wie wird (2) dies Ende aussehen?	Miből keletkezett a világegyetem? <s>Hogyan és miért kezdődött? <s> Lesz-e vége, s ha igen, hogyan?
Ich hoffe, dies wird (3) nicht die Hälfte meiner potentiellen Leser verschrecken.	Bízom benne, hogy ezzel még nem rettentem vissza minden reménybeli olvasómat.
Von Kindern abgesehen (die zu wenig wissen, um auf die wichtigen Fragen verzichten zu können),	Gyermekeinket kivéve (akik még nem tudnak eleget ahhoz, hogy elhallgassák az igazán fontos

zerbrechen sich nur wenige von uns länger den Kopf darüber, warum die Natur so ist, wie sie ist, welchen Ursprung der Kosmos hat oder ob es ihn schon immer gegeben hat, ob die Zeit eines Tages rückwärts verlaufen wird, (4) so daß die Wirkungen den Ursachen vorangehen, und ob der menschlichen Erkenntnis unüberschreitbare Grenzen gezogen sind.	kérdéseket), kevesen töltik közülünk idejüket azzal, hogy a természet útjai felől elmélkedjenek: hogyan keletkezett a világmindenség, vagy mindig létezett-e; nem fordul-e egyszer visszajára az idő, nem előzi-e majd meg az okozat az okot; létezik-e végső határa az emberi megismerésnek.
In Wirklichkeit ist die Welt eine flache Scheibe, die von einer Riesenschildkröte auf dem Rücken getragen wird. (5)	A Föld a valóságban lapos, és egy óriási teknősbéka hátán nyugszik.
Was ist die Zeit? Wird (6) sie je ein Ende finden?	Milyen az idő természete? <s> Befejeződik-e valamikor?
Als er den Planeten Jupiter betrachtete, entdeckte er, daß dieser von einigen kleinen Satelliten oder Monden begleitet wird, (7) die ihn umkreisen.	A Jupiter bolygót tanulmányozva feltűnt neki, hogy több hold is kering körülötte.
Darüber hinaus postulierte er ein allgemeines Gravitationsgesetz, nach dem jeder Körper im Universum von jedem anderen Körper durch eine Kraft angezogen wird, (8) die um so größer ist, je mehr Masse die Körper haben und je näher sie einander sind.	Emellett megfogalmazta az általános gravitáció törvényét, mely szerint a világmindenségben bármely testet vonzza az összes többi; <s> a vonzóerő annál nagyobb, minél nagyobb tömegűek a testek és minél közelebb vannak egymáshoz.
Da die 'Fixsterne' ihre Positionen nicht zu verändern schienen – von einer Rotation am Himmel abgesehen, die durch die Drehung der Erde um ihre eigene Achse verursacht wird (9)–, lag die Annahme nahe, daß sie Himmelskörper wie die Sonne seien, nur sehr viel weiter entfernt.	Mivel nem úgy látszott, mintha az „állócsillagok” megváltoztatnák egymáshoz viszonyított helyzetüket – eltekintve az égbolttal együtt forgástól, mely a Föld forgásának következménye –, magától értetődően adódott a feltevés, hogy ezek is a Naphoz hasonló objektumok, csak sokkal távolabb vannak tőlünk.
Ein anderer Einwand gegen ein unendliches, statisches Universum wird (10) meist dem deutschen Philosophen Heinrich Olbers zugeschrieben, der sich 1823 zu dieser Theorie äußerte.	Általában Heinrich Olbers német filozófusnak tulajdonítják a végtelen, statikus világegyetem elleni másik érvet. <s>Olbers 1823-ban írta le elméletét.
Wie häufig auch immer die Ergebnisse von Experimenten mit einer Theorie übereinstimmen, man kann nie sicher sein, daß das Ergebnis nicht beim nächstenmal der Theorie widersprechen wird. (11)	Akárhány ízben egyeznek is a kísérletek eredményei az elmélet jóslataival, sosem lehetünk biztosak benne, hogy a következő eredmény is alátámasztja majd az elméletet.
(Wenn wir wissen, wie das Universum zu einem gegebenen Zeitpunkt aussieht, so teilen uns diese physikalischen Gesetze mit, wie es zu irgendeinem späteren Zeitpunkt aussehen wird. (12)	(Ha tudjuk, milyen a világegyetem egy tetszőleges időpontban, akkor ezek a fizikai törvények megmondják, milyen lesz bármely későbbi időpontban.)
Wenn man der Meinung ist, daß das Universum nicht vom Zufall, sondern von bestimmten Gesetzen regiert wird, (13) muß man die Teiltheorien zu einer vollständigen einheitlichen Theorie zusammenfassen, die alles im Universum beschreibt.	Ha elhisszük, hogy a világegyetem nem a saját feje után megy, hanem szigorú törvények irányítják, akkor előbb-utóbb össze kell hangolnunk a részleges elméleteket, hogy az egységes elmélettel mindent leírassunk a világegyetemben.
Danach wird (14) es in jeder Population sich selbst fortpflanzender Organismen bei den verschiedenen Individuen Unterschiede in der Erbanlage und in der Aufzucht geben.	Miről van itt szó? <s> Szaporodásra képes szervezetek populációjában az egyes tagok génállománya és nevelkedési körülményei eltérőek.

Weniger sicher xxxx Unsere Vorstellung vom Universum ist, ob dies noch immer der Fall ist: Unsere wissenschaftlichen Entdeckungen könnten uns vernichten, und selbst wenn sie es nicht tun, so wird (15) eine vollständige einheitliche Theorie unsere Überlebenschancen nicht wesentlich verbessern.	Ma már korántsem ilyen tiszta a helyzet: tudományos felfedezéseink könnyen elpusztíthatnak minket, s ha erre nem is kerül sor, kérdéses, hogy a teljes, egységes elmélet megalkotása számottevően javítaná-e a túlélés lehetőségeit.
Doch von der Voraussetzung ausgehend, das Universum habe sich in regelmäßiger Weise entwickelt, können wir erwarten, daß sich die Denkung Urteilsfähigkeit, mit der uns die natürliche Selektion ausgestattet hat, auch bei der Suche nach einer vollständigen einheitlichen Theorie bewähren und uns nicht zu falschen Schlüssen führen wird . (16)	Mindenesetre, ha a világegyetem valóban szabályszerűen fejlődött, számíthatunk rá, hogy a természetes kiválasztódás során megerősödött logikai képességeink a teljes, egyesített elmélet vonatkozásában sem hagynak cserben bennünket, s így nem jutunk helytelen következtetésekre.
Möglicherweise wird (17) also die Entdeckung einer vollständigen einheitlichen Theorie keinen Beitrag zum Überleben der Menschheit liefern, ja sie wird (18) sich noch nicht einmal auf unsere Lebensweise auswirken.	Elképzelhető tehát, hogy a teljes, egységes elmélet felfedezése nem javítja fajunk túlélésének esélyeit. <>Talán életvitelünket se befolyásolja.

Végül egyéni munkában (ahol a diákok szabadon véleményt cserélhettek egymással), egy kérdőívet töltöttek ki. A 2. táblázat bemutat néhány példát:

2. táblázat
A werden ige magyar megfelelői

Index	Német <i>wird</i> -szerkezet	Funkció	Magyar megfelelő	Magyar megfelelő	Saját változat
			Gramm. Szerk.	Szöveg	
1.	Wird es enden?	Jövő idő alkotórésze	<i>lenni</i> - szerk.	Lesz-e vége?	
2.	Wie wird das Ende aussehen?	Jövő idő alkotórésze	Ellipszis	Ha igen, hogyan?	
3.	die Drehung der Erde um ihre eigene Achse verändert wird	Szenvedő szerkezet	Nominalizáció	A Föld forgásának következménye	a Föld forgásából ered
4.	wird bezeichnet	Szenvedő szerkezet	Cselekvő, Többes szám, 1. személy	Emlegetjük	Nevezik
5.	wird regiert	Szenvedő szerkezet	Cselekvő, Többes szám 3. személy	irányítják	a világegyetemet nem a véletlenek, hanem szigorú törvények irányítják
6.	Es wird geben	Modális funkció Feltevés	Nincs megfelelő	Eltérőek	E szerint ...

A szeminárium azon résztvevőinek, akik a németen kívül egy másik idegen nyelvet (angol, francia, olasz) is tanultak vagy ismertek, lehetőségük volt arra is, hogy ezeket a párhuzamos megfelelőket is megjelentessék a képernyőn (3.táblázat).

3. táblázat
Német–magyar–angol párhuzamos korpusz

Diesen Gedanken entwickelte erstmals Newton 1687 in seinen 'Principia mathematica', und er wird (21) als das erste Newtonsche Gesetz bezeichnet.	Ez az állítás Newton 1687-ben megjelent Principia Mathematicájában fogalmazódott meg először határozott formában; <s> ma Newton első törvényeként emlegetjük.	This idea was first stated explicitly in Newton's Principia Mathematica, published in 1687, and is known as Newton's first law.
Was mit einem Körper geschieht, wenn eine Kraft auf ihn einwirkt, gibt das zweite Newtonsche Gesetz an: Es besagt, daß der Körper beschleunigt wird, (22) das heißt seine Geschwindigkeit verändert, und zwar proportional zur Kraft.	Newton második törvénye azt mondja meg, mi történik a testtel, ha erő hat rá. <s> llyenkor gyorsulás – azaz sebességváltozás – lép fel, melynek mértéke arányos az erővel.	What happens to a body when a force does act on it is given by Newton's second law. <s> This states that the body will accelerate, or change its speed, at a rate that is proportional to the force.
(Wenn die gleiche Kraft auf einen Körper von doppelter Masse einwirkt, wird (23) die Beschleunigung auf die Hälfte reduziert.	(Ha ugyanakkora erő kétszer akkora tömegű testre hat, feleakkora gyorsulást okoz.)	(The same force acting on a body of twice the mass will produce half the acceleration.)

Tudományos szövegek fordításánál problémát jelent a megfelelő lexéma kiválasztása, ha a fordító nem szakértője az adott területnek. Mivel a programmal a kontextus is megjeleníthető, könnyebb a választás, mint a szótárban történő kereséskor. Így pl. egy Einsteinról szóló lexikonszöveg fordításánál (1983: 228), ami sok tartalmi és nyelvi (illetve stilisztikai-funkcionális) azonosságot mutatott az elemzett Hawking szöveggel, néhány német terminus, mint *Krümmung*, *Bewegungsgleichung*, *Feldtheorie* stb. magyar megfelelőinek kiválasztása egyszerűbb és biztosabb volt.

5. Következtetések és kitekintés

A párhuzamos szövegek és korpuszok vizsgálata rendkívül ígéretes, de mindezidáig alig használt módszer a fordítás elméletében, gyakorlatában és oktatásában. Fő előnye, hogy optimálisan kapcsolja össze egymással a fordítói rutint és a probléma-megoldási stratégiákat. (Wilss 1996: 160). Bár a korpusznyelvészet jövőbeli, ezredfordulós fejlődését célzó jóslatok az összehasonlítható korpuszok (*comparable corpora*) egyre jelentősebb szerepét hangsúlyozzák, (Sinclair 1997), a jövőben a párhuzamos korpuszok (*parallel corpora*) is megbízható segédeszközei maradnak a fordítónak:

As repositories for translators' knowledge, they (*parallel corpora* J.K.) constitute an important resource, and there is a very large amount of suitable corpus material being published in multilingual communities all over the world. (Sinclair 1997: 23)

A korpuszok formája véleményem szerint a jövőben az eddigieknél jobban fog igazodni a konkrét igényekhez.

(a) A fordított szövegek általános jellegzetességeit (*translatorische Universalien*) vizsgáló kutatások számára egyaránt szükség van a terjedelmes, és a korpuszépítés jól bevált elvei alapján felépített *párhuzamos korpuszokra* (*parallel corpora*), lehetőleg minél több szövegfajttal, és az *összehasonlítható korpuszokra* (*comparable corpora*) amelyek azonos nyelven tartalmazzák eredeti és fordított szövegeket, lehetőleg ugyanazon szövegfajtból.

(b) A fordítás oktatása és a fordítói gyakorlat területén (különösen a komplex irodalmi fordításban) a létező párhuzamos korpuszok metodikai jelentősége két további korpuszfajta megvalósításával tovább nőhet: az egyik a „többszörös fordítási korpusz”, a másik a „szerzői korpusz”.

Már gyakran megállapították, hogy sok esetben nem elég az eredetivel való egyszerű összevetés ahhoz, hogy egy fordítás finomabb jelenségeit is észleljük, ezért a „többszörös összehasonlítás” is fontos lenne (Reiß 1981: 313). Meggyőzően érvel emellett Wittbrodt 1995-ben született disszertációjában:

A többszörös összehasonlítások nemcsak azt engedik meghatározni, hogy milyen mértékben teljesíti egy-egy adott fordítás a feladatot, hanem a vitatott és a többi fordítás közötti különbségek segítségével gyakran az adott fordítás jellegzetességeire is rávilágítanak. A többszörös összehasonlítás módszere nemcsak azt jelenti, hogy ugyanazon anyag több fordító által készített fordítását vetjük össze, hanem elvégezhetjük ugyanazon fordító egy adott anyagról készített több fordításának összevetését is. (Wittbrodt 1995: 39)

Tehát egy olyan konkordanciaprogram, mint a *Multiconcord* integrált korpuszába bele lehetne venni a többnyelvű párhuzamos fordítások helyett egy szöveg azonos nyelvű, de különböző (azaz különböző fordítók által különböző időpontokban készített) fordításait. Ily módon lehetővé válna az egyéni fordítási stratégiák egymással való összehasonlítása, az azonosságok és különbségek elemzése és bizonyos fordítási állandók meghatározása. Ezek a gyűjtemények, melyeket **többszörös fordítási korpuszoknak** lehetne nevezni, fejlesztenék a fordítói kompetenciát és ugyanakkor segítséget nyújtanának a gyakorlati fordításban.

Egy irodalmi szöveg helyes értéséhez, ami a sikeres fordítás előfeltétele, különösen ami az egyéni nyelvhasználatot és a specifikus konnotációkat illeti, a **szerzői korpuszok**, vagyis a fordítandó írótól származó lehető legtöbb szöveg, (főleg eredetiek, de fordítások is) nagyon hasznosak lennének. Bizonyos fogalmak ugyanis egyes íróknál sajátos expresszív töltetet vagy szimbolikus értelmet nyernek és kilépnek hagyományos kommunikációs közegükből. Ehhez

szolgál meggyőző példákkal K. Malmkjaer (1993: 220) Andersen melléknév-használatáról szóló cikke. Egy tapasztalatlan fordító, aki nem ismeri Andersen mesevilágának speciális témáit és jellegzetességeit, valamint stilisztikai megjelenítéseit, az olyan kulcsszavakat, mint *virkelig* és *nydelig* bizonyára nem fogja tudni helyesen lefordítani.

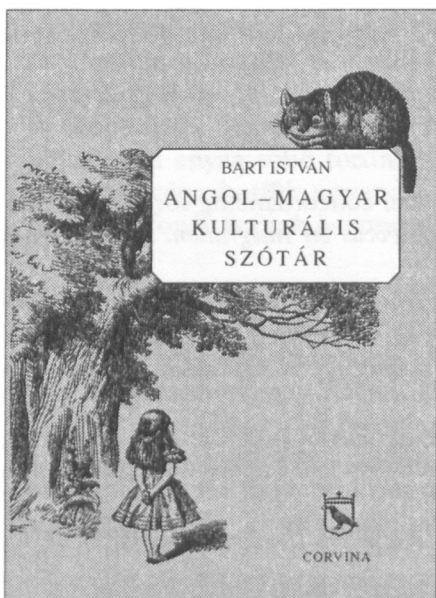
Mint ezt egy korábbi tanulmányunkban kimutattuk, Borchert művének lényeges árnyalatai vesznenek el a fordításban, ha azt a kontextust és azokat a kollokációkat, amelyekben a *Gott* (Isten) és *Leben* (élet) szavak megjelennek, nem vennénk figyelembe. (vö. Kohn 1997: 43). Mivel az irodalmi szövegeket általában anyanyelvre fordítják, az idegen nyelvű szöveg helyes és árnyalt megértése a fordítás elengedhetetlen feltétele, amit minden (hagyományos és számítógépes) eszközzel elő kell segíteni. Nemcsak a nyelvek lehetőségei és határai, hanem az egyes szerzőkre jellemző stílusjegyek is elsősorban a fordításokban jutnak felszínre. Ezért a korpuszok harmadik csoportja is hasznos lehet, amelyek a **fordító saját irodalmi műveit** tartalmazzák, aminek segítségével az egyéni stílusjegyek megragadhatók, és az egyéni fordítások mélyebben és tárgyilagosabban interpretálhatók (Wittbrodt 1995: 39).

A bemutatott vizsgálati módszerek egyikét sem szabad egyedül üdvözítő módszernek tartani. Mindegyikük hasznos lehet, és ha helyesen alkalmazzák őket, megkönnyíthetik és hatékonyá tehetik a fordítói munkát. A számítógéppel segített kutatás olyan óriási mennyiségű megcáfolhatatlan empirikus adatot nyújt mind az elmélet mind a gyakorlat számára, hogy ezzel talán ahhoz is hozzájárul, hogy a fordítástudomány megszabaduljon az állandó legitimizációs kényszertől, és a professzionális fordítók nagyon kritikus (sőt szkeptikus) rétege is elfogadja végre.

Irodalom

- Burgess, G. & Kohn, J. 1996. The use of parallel concordancing for literary and linguistic text analysis. In: Ana Gimeno (ed.): *Focus on Integration. Proceedings of the EUROCALL 95, Valencia*, 61–72.
- Ensinger, D. 1997. Die Effizienz computergestützter Übungsformen. Eine Untersuchung im Rahmen des Landeskundeunterrichts für Fortgeschrittene. In: Kohn, J. et al. (eds.): *New Horizons in CALL. Proceedings of EUROCALL 96. Szombathely, Hungary*, Szombathely: BDTF. 223–231.
- Groß, A. et. al. 1996. Multiconcord: Ein multilinguales Konkordanz-Programm. In: Rüschoff, B. & Schmitz, U. (eds.): *Kommunikation und Lernen mit alten und neuen Medien*, Frankfurt/Main: Lang, 49–63.
- Holz-Mänttari, J. 1981. Hilfsmittel des Übersetzens. *BDÜ-Mitteilungsblatt* 5/27, 8–9.
- Kohn, J. 1994. Konkordanzen als Hilfsmittel eines integrativen Studiums von Sprache und Literatur (in der DaF-Lehrerbildung). In: Kohn, J. & Wolff, D. (eds.): *New Methodologies in Foreign Language Teaching*, Szombathely: BDTF. 66–85.
- Kohn, J. 1997. Mit den beiden Flügeln atmen... Computergestützte Analyse literarischer Texte. In: Henrici, G. & Kohn, J. (eds.): *DaF-Unterricht im Spannungsfeld*

- zwischen Forschung und Praxis, Sombathelyer Didaktik-Symposium 1995.* Szombathely: BDTF. 41–49.
- Malmkjaer, K. 1993. Who Can Make *Nice* a Better Word Than *Pretty*? – Collocation, Translation, and Psycholinguistics. In: Mona Baker et al. (eds.): *Text and Technology. In Honour of John Sinclair.* Amsterdam/Philadelphia: Benjamins, 213–231.
- Reiß, K. 1981. Der Übersetzungsvergleich. Formen-Funktionen-Anwendbarkeit. In: Kühlwein, W. et. al. (Hrsg.): *Kontrastive Linguistik und Übersetzungswissenschaft.* München: Fink, 311–319.
- Sinclair, J. 1997. Corpus linguistics at the millenium. In: Kohn, J. et al. (eds): *New Horizons in CALL. Proceedings of EUROCALL 96. Szombathely, Hungary, Szombathely: BDTF.* 15–27.
- Schmitt, P. A. 1996. Computereinsatz in der Translation. In: Lauer, A. et al. (Hrsg.): *Übersetzungswissenschaft im Umbruch. Festschrift für Wolfram Wilss zum 70. Geburtstag.* Tübingen: Narr, 187–196.
- Wilss, W. 1996. *Übersetzungsunterricht. Eine Einführung. Begriffliche Grundlagen und methodische Orientierungen.* Narr Studienbücher. Tübingen: Narr.
- Wittbrodt, A. 1995. *Verfahren der Gedichtübersetzung. Definition, Klassifikation, Charakterisierung.* Frankfurt/Main: Fink.
- Wolff, D. 1992. Die Strukturierung des Sprachwissens bei Zweitsprachenlernen. *Die Neueren Sprachen* 2, 179–197.

Megvásárolható a Corvina Könyvklubjában:
1051 Bp., Vörösmarty tér 1. II. em. 201.
Nyitva: hétfőtől csütörtökig 9–16 óra,
pénteken 9–14 óra között.
Telefon: 317-5185

Cheltenham Ladies College 1853-ban alapított előkelő → *Public school* lányok számára

chemistry „felvilágosult”, „művelt”, „divatos” emberek már csakis a rokon- és ellenszenvagytanát értik rajta, mely *works or doesn't work*.

Chequers (Court) a mindenkori brit miniszterelnök vidéki rezidenciája Londontól északnyugatra, a *Chiltern Hills*-ben (a → *Cotswolds*-ban) 1917 óa.

Cheshire Cat a macska az → *Alice in Wonderland*-ben, mely lassan eltűnik a szem elől, míg nem csak a mosolya (vö. „... mint a fakutya”) marad belőle a légben lebegve.

Cheshire cheese eredetileg *Cheshire*-ben készített, tömbben vagy szeletelve árult, fehér, száraz és morzsálló, a sótlantól (*mild*) a csipősig (*sharp*) terjedő ízű sajt; laza állaga révén könnyen penészedik, és így készül a *blue Cheshire*, amit azelőtt egyszerűen romlottnak tekintettek.

Cheviots alacsony hegylánc Northumberlandben, Anglia és Skócia határán, mely évszázadokon át volt csetepaték színhelye.